

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ТЕРЕС ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК. 37.035.3

**НАСТУПНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ
ОСВІТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І
СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.09 – теорія навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис. Роботу виконано в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Шпак Олександр Тихонович, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, професор кафедри теорії та історії педагогіки

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор **Сидоренко Віктор Костянтинович**, завідувач кафедри трудового навчання і креслення Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

кандидат педагогічних наук, с.н. с., **Левченко Григорій**

Євменович, вчений секретар апарату президії АПН України

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, кафедра педагогіки.

Захист відбудеться “18” вересня 2003 р. о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.09 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9. Автореферат розісланий “15” серпня 2003 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Кобернік С.Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Масштабність запланованих в Україні соціальних перетворень потребує відповідного рівня економічної культури громадян, яка, будучи соціальним явищем, є синтезом минулого та нинішнього досвіду поколінь, включає в себе перспективні потреби та мету майбутнього розвитку держави. Для даного дослідження принциповим є наступне положення: процес розвитку економічної культури потребує педагогічної інтеграції середньої та вищої педагогічної школи з метою економічного виховання підростаючого покоління і його цілеспрямованого включення в економічне життя суспільства, яке органічно поєднувало б у собі освіту, практичну та психологічну підготовку. Особлива роль у ній належить названим соціальним інститутам. Вони покликані в рамках базової освіти формувати у молоді економічне мислення, розуміння явищ, процесів, відношень у політико-економічній системі суспільства, а також уміння визначати чинники і засоби вирішення економічних проблем.

Зазначені соціальні інститути не повністю реалізують свої потенційні та реальні можливості для ствердження економічної освіти як важливого чинника для формування особистості, готової діяти відповідно до існуючих ринкових законів.

Недооцінка наступності як дидактичного принципу характеризує суттєві відносини між різними рівнями й етапами становлення цілісної системи у процесі здобування знань і вмінь, формування економічних мотивів і потреб. Розвиток професійних якостей, пізнавальних інтересів, навичок самоосвіти, здобутих учнями в загальноосвітній школі, вимагає їх реалізації у вищому освітянському закладі.

Основу діалектичного розуміння наступності складає філософське вчення про зв'язки розвитку, основні положення якого проаналізовані в розробках представників різних галузей наукового знання. Серед сучасних досліджень, присвячених проблемам теоретичного осмислення методологічних аспектів наступності, особливо цінними є роботи О.Антонова, Е.Баллера, Л.Депенчук, М.Іовчука, С.Колесникова, З.Мукашева, І.Огородника, В.Рубанова, які розглядають наступність і як обов'язкову умову, і як принцип організації перетворюючої діяльності.

Спеціальним дослідженням психолого-педагогічних аспектів наступності поклали початок праці Б.Ананьева, Л.Виготського, Ш.Ганеліна. Зроблений ними теоретичний аналіз зв'язків отримав творчий розвиток у розробках Г.Александрова, В.Брудного, Л.Вовк, О.Кондратюка, В.Кузя, О.Кухти, О.Мороза, М.Махмутова, Г.Панченка, М.Сметанського, О.Ярошенко.

У дидактичному плані ряд авторів розглядають наступність з точки зору сутнісних відносин, що мають місце в поступальному процесі цілеспрямованого формування індивіда, в єдності взаємозв'язків цілей, змісту, організаційних форм і методів навчання (О.Батарцев, О.Галазов, С.Годник, К.Делікатний, Р.Іллясов, Д. Зверев, М.Розладова, Н.Тализіна). Аналіз різних проявів наступності в навчанні покладено в основу пошуку раціональних форм взаємодії таких ланок системи освіти, як школа – профтехучилище (В.Мадзігон, Л.Прилук, В.Лихач), школа – технікум (П.Олійник), школа – ВНЗ (С.Городник, Ю. Кустов, В.Хорошко, П.Шавір).

Окремі аспекти проблеми взаємозв'язку економічної освіти та виховання учнів і майбутніх вчителів висвітлені в роботах А.Абрамової, О.Аменда, Ю.Васильєва, Н.Грама, Л.Куракова, М.Малишева, Л.Мельникової, А.Нісімчука, В.Розова, І.Сасової, В.Сидоренка, О.Шпака (економічне виховання учнів), Г.Ковальчук, О.Кравчук, Ю.Палкіна, О.Падалки та інших (економічне виховання студентів).

Вивчення проблеми дає можливість констатувати, що в Україні накопичений певний досвід із організації наступності у навчанні учнів і студентів, їх економічного виховання. Проте наукові розробки питань, що стосуються дидактичного змісту наступності та методів її реалізації, не досліджені на рівні

виваженого комплексного підходу до теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки в системі “школа – ВНЗ”. Проблема наступності не знайшла спеціального застосування в дослідженнях, які розглядають у взаємозв’язку економічну підготовку учнів і майбутніх вчителів.

Окремі аспекти проблеми, доцільність наукового визначення дидактичних умов здійснення наступності економічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл і студентів вищих педагогічних закладів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Наступність в економічній освіті учнів загальноосвітньої школи і студентів вищого педагогічного навчального закладу”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова “Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти; проблема – зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителя” (протокол №5 від 25 грудня 1994 р.).

Тема затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №9 від 29 березня 2001 р.), уточнена (протокол №10 від 27 березня 2003 р.), узгоджена в Раді з координації наукових

досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 3 від 25 березня 2003 р.).

Об'єкт дослідження – економічна освіта у системі загальноосвітньої і вищої педагогічної школи.

Предмет дослідження: дидактичні умови здійснення наступності в економічній освіті учнів загальноосвітньої школи і студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Мета дослідження – виявити, науково обґрунтувати, експериментально перевірити, практично застосувати дидактичні умови здійснення наступності в економічній освіті учнів загальноосвітньої школи і студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Гіпотеза дослідження: наступність економічної освіти в системі “школа – ВНЗ” буде реалізовуватися успішніше, якщо оптимізувати дидактичні умови, які забезпечать у педагогічному закладі врахування і реалізацію специфіки економічної підготовки, потенційних можливостей студентів, що закінчили загальноосвітні середні школи, оптимальний взаємозв'язок у змісті, організаційних формах і методах навчання в цих соціальних інститутах.

Предмет, мета і гіпотеза зумовили постановку таких основних завдань дослідження:

- на основі теоретичного аналізу проблеми уточнити філософсько-методологічні та конкретизувати педагогічні аспекти принципу наступності;
- визначити характер впливу загальноосвітньої економічної підготовки учнів на підвищення ефективності навчання студентів вищого навчального закладу;
- виявити й обґрунтувати процес наступності навчання в загальноосвітній і вищій педагогічній школі з економічної освіти учнів;
- здійснити аналіз змісту економічної освіти у школі та ВНЗ з метою визначення рівня реалізації зв'язків наступності в навчальному матеріалі;
- обґрунтувати принципи технології економічної підготовки майбутніх вчителів з метою вдосконалення економічної освіти учнів.

Методологічна та концептуальна основа дослідження визначається філософськими положеннями про: протиріччя як рушійну силу розвитку; діалектичні взаємозв'язки процесів і явищ; вплив макро- і мікросередовища на процес формування особистості; провідну роль діяльності у формуванні суспільних відносин та розвитку особистості; системність і соціальне управління; єдність теорії та практики.

В основі концепції дослідження лежить положення про те, що економічна освіта є базовою для сучасної освіченої людини, яка повинна усвідомлювати, що рівень розвитку суспільства, всіх сфер життя в першу чергу залежить від стану економіки та активної і свідомої участі кожного члена суспільства в економічних відносинах.

Робота базувалася на положеннях Конституції України, Законах України “Про освіту”, “Про загальноосвітню середню школу”, “Про вищу освіту” та інших нормативно-правових документів про напрямки та перспективи розвитку освіти.

У роботі ми керувалися провідними ідеями та теоріями: соціалізації особистості (В.Бочарова, Б.Вульфів, Р.Гурова, О.Киричук, І.Кон, В.Лебединський, А.Мудрик, М.Рожков); гуманістичного виховання особистості (Ж. -Ж. Руссо, К.Ушинський, С.Шацький, А.Макаренко, В.Сухомлинський, О.Захаренко та ін.); управління (В.Афанасьєв, В.Бондар, Г.Дмитренко, В.Маслов, Н.Островерхова, В.Пікельна, Д.Румянцева, В.Саприкін, Р.Шакуров та ін.); особистісно-діяльнісного підходу (В.Андрєєва, Л.Буєва, О.Кирсанов, О.Куракін, О.Пехота, І.Підласий); єдності навчання і виховання, взаємозв'язку урочних і позаурочних занять (А.Бойко, Л.Гордон, В.Демиденко, Б.Лихачов, С.Максименко); навчально-виховних комплексів (Б.Вульфів, В.Кузь, М.Плоткін,

М.Сметанський); психологічного розвитку дитини (Л.Виготський, О.Леонт'єв, Д.Ельконін, О.Скрипченко); дитячого колективу та колективної діяльності (В.Караковський, О.Киричук, Г.Костюк, М.Монахов, Л.Новикова, І.Первин, О.Савченко); педагогічної творчості (І.Зязюн, В.Кан-Калик, Н.Никандров, С.Сисоєва); ігрової діяльності та ділової гри (О.Прудченков, Р.Пустовіт).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовувався комплекс різних методів:

- теоретичні: аналіз проблеми дослідження на основі вивчення філософської, соціологічної, економічної, психологічної та педагогічної літератури, аналіз і синтез емпіричних даних, моделювання та програмування, ретроспективний аналіз процесу економічного виховання;

- емпіричні: вивчення, узагальнення і використання передового педагогічного досвіду, вивчення документації, анкетування, інтерв'ювання, соціологічні опитування, включене спостереження, бесіда, взаємооцінка та самооцінка, узагальнення незалежних характеристик, самоспостереження, самозвіти і тестування;

- експериментальні: констатуючий і формуючий педагогічні експерименти;

- математичні методи кількісної й якісної обробки результатів експерименту.

Використовувалися також графічні форми відображення отриманої інформації (таблиці, рисунки).

Організація дослідження.

Дослідницько-експериментальна робота проводилась поетапно.

На першому (1996-1997рр.) вивчалися наукові джерела з проблеми, обґрунтовувались вихідні теоретичні засади, мета, об'єкт, предмет дослідження, його гіпотеза, конкретизувалися завдання, розроблялася методика констатуючого експерименту.

На другому (1997-1999рр.) проведено констатуючий і формуючий експерименти, вивчався вплив передбачених у ньому умов і методів на ефективність формування економічної свідомості учнівської молоді.

На третьому (1999-2002рр.) узагальнювалися й уточнювалися напрацьовані матеріали, удосконалювалася розроблена методика дослідження, здійснювалися математично-статистична обробка одержаних результатів та порівняльний аналіз даних констатуючого і формуючого експериментів, формувалися висновки, публікувалися положення дослідження, які покладені в основу дисертації.

Експериментальною базою дослідження був Дрогобицький імені Івана Франка і Тернопільський імені

Володимира Гнатюка педагогічні університети, ЗОШ №100 м. Львова та ЗОШ №2 м. Вишневого Київської області, Ралівська і Кульчицька ЗОШ Самбірського району Львівської області. Всього в різних видах експерименту брали участь 268 студентів, 512 учнів, 54 викладачі вищих педагогічних закладів освіти, 28 учителів, а також 12 керівників загальноосвітніх шкіл.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що вперше теоретично й експериментально обґрунтовано шляхи забезпечення наступності економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл і студентів вищих педагогічних закладів. Подальшого розвитку набули положення щодо удосконалення технології економічної освіти, конкретизовано методи її активного виховного впливу на особистість. Визначено перспективні напрями економічної освіти, рівні сформованості засвоєння економічних знань майбутніми вчителями у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Теоретичне значення полягає у розширенні, конкретизації, узагальненні та систематизації нагромаджених знань про розвиток теорії та практики економічної освіти. Це сприяє поглибленню, збагаченню й повному переосмисленню його мети, завдань у нових соціально-економічних умовах розвитку України та передбачає:

- обґрунтування теоретичних положень про дидактичну роль і місце наступності в економічній освіті між загальноосвітньою школою і вищим педагогічним закладом;

- виявлення і апробацію сукупності дидактичних умов для підвищення ефективності економічної підготовки майбутніх фахівців-педагогів.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій щодо вдосконалення принципу наступності економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл і студентів вищих педагогічних закладів, у підготовці і практичному використанні рівнів та критеріїв засвоєння економічних знань учнів та студентів, їх тематичного обліку.

Основні концептуальні положення та рекомендації впроваджено в навчально-виховних закладах Львівської, Київської та Тернопільської областей.

Особистий внесок здобувача визначається в обґрунтуванні теоретичних положень, що характеризують дидактичну особливість принципу наступності економічної освіти учнів і студентів, у розкритті методологічної сутності зазначеного принципу щодо економічної підготовки майбутніх учителів, розробці навчальних спецкурсів “Методика економічного виховання школярів” та “Діагностичні методики оцінювання економічних знань учнів”.

Вірогідність і надійність результатів

дослідно-експериментальної роботи та основних висновків забезпечена методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, що відповідають його меті, об'єкту, предмету, завданням; кількісним і якісним аналізом емпіричного матеріалу; результатами педагогічного експерименту.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювались у процесі експериментальної роботи, перевірки розробленої методики економічного виховання в системі “школа - ВНЗ”, обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки, економічної теорії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (1997, 1998 рр.), кафедри трудового навчання і креслення Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (1999, 2001 рр.). Основні положення дисертації були репрезентовані на науково-практичних конференціях: „Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності” (Київ, 1998), „Економічна підготовка фахівців у непрофільних вищих навчальних закладах” (Львів, 1998), „Філософія освіти ХХІ ст.” (м.Дрогобич, 1999), „Управління організацією: діагностика, стратегія, ефективність” (Трускавець, 1999), „Україна, Польща, Німеччина – перспективи”

(Жешувський університет Польща, 2001), „Україна на порозі ХХІ ст.: економіка, державність” (Вінниця, 2002).

Основні матеріали наукового дослідження використовувалися у виступах і повідомленнях на обласних педагогічних читаннях (Львів), методичній раді Дрогобицького міського педагогічного товариства, їх покладено в основу змісту лекційно-семінарських занять на інженерно-педагогічному факультеті ДДПУ імені Івана Франка.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 12 публікаціях: з них 4 статті у наукових фахових виданнях, 5 – одноосібні, 7 – у співавторстві. Загальний обсяг публікацій із теми дослідження складає 14,2 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 202 найменувань та додатків. Основний зміст дисертації викладений на 216 сторінках. Робота містить 5 діаграм, 17 таблиць та 9 рисунків на 31 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її наукову новизну, теоретичну та практичну значущість; визначені ступінь її наукової розробки, об’єкт і предмет, мета і завдання, сформульовано гіпотезу, розкриті теоретико-методологічні,

концептуальні основи та методи дослідження; вказано етапи експерименту, дослідну базу та сферу впровадження результатів дослідження, охарактеризовано особистий внесок автора в наукову розробку проблеми.

У **першому розділі** “Наступність в економічній освіті учнівської молоді” розкрито теоретико-методологічні основи економічної освіти особистості, її місце в розвитку ринкових відносин, визначено роль загальноосвітніх шкіл і вищих педагогічних закладів у формуванні економічних суб’єктів; проаналізовано чинники, які гальмують цей процес, на основі об’єктивних даних визначено певні його протиріччя; визначено структуру і зміст підготовки вчителя до економічної освіти учнів, обґрунтовано необхідність інтеграції особистісної позиції майбутнього спеціаліста та його професійних знань і вмінь; доведено, що витoki недоліків економічної підготовки лежать в ігноруванні принципу наступності в системі “школа – ВНЗ”; виявлено шляхом аналітико-синтетичної діяльності системно-компонентні, системно-структурні, системно-функціональні, системно-інтегративні зв’язки, притаманні досліджувальній проблемі. На цій основі проаналізовані основні ознаки, властиві складним системам (цілісність, наявність визначеної мети, внутрішньої ієрархічної структури, взаємозалежних підсистем, функціональних зв’язків,

управління тощо) і доведено їх специфіку для системи економічного виховання. Розроблено методикку діагностик в оцінюванні економічного виховання учнів, а також обґрунтовано модель вивчення та аналізу реального стану наступності між загальноосвітньою і вищою педагогічними школами з проблем економічної освіти.

На основі здійсненого аналізу праць учених і експериментально-дослідницької роботи установлено, що проблема економічної освіти підростаючого покоління поліаспектна і включає:

- осмислення проблем економічної культури, мислення і свідомості молоді, виявлення їх специфіки (Л. Бірман, С.Злупко, В. Корнієнко, І.Лукинов, Ю.Пахомов);
- дидактично-змістовий зв'язок економічного виховання з трудовим (А. Вихрущ, Н. Каленіченко, М.Левківський, Г.Левченко, В. Мадзігон, Д. Тхоржевський);
- організаційні і методичні засади використання предметного економічного виховання учнів (Н.Бірюкова, І.Носаченко, О.Плахотник, А.Сиротенко, М.Тименко);
- окремі аспекти економічної підготовки майбутніх вчителів (П.Бойчук, Г.Ковальчук, О.Кравчук, Ю.Палкін, О.Падалка, О. Шпак);

– управлінські засади економічного виховання (Л.Даниленко, Г.Дмитренко, Н.Островерхова, В.Пікельна).

Доведено що наступність вищої та середньої шкіл аналізується як ланка діалектично взаємозв'язаних і взаємозумовлених різнохарактерних явищ.

Серед протиріч зазначеного процесу виявлено такі:

– між новими ціннісними орієнтаціями школярів, які стихійно адаптуються до соціально-економічних умов, що змінюються, та консерва-тивністю загальноосвітнього навчального закладу як державного інституту;

– між змінюваним змістом предметів, нагальною потребою використовувати у школі економічні програми та недостатньою підготовкою педагогічних колективів до зазначеного виду навчально-виховної діяльності;

– між необхідністю розробки та впровадження ефективних форм і методів навчання, що відповідають специфіці нового навчального предмету “Основи економічних знань”, і традиційними педагогічними технологіями, що переважають у школі;

– між наявними теоріями ігрової технології та існуючою практикою використання гри (переважно в дошкільних закладах і початковій школі);

– між необхідністю впровадження нових технологій, які підвищують ефективність виховання школярів, і слабкою матеріальною базою навчальних закладів не лише системи загальної середньої освіти, а й вищої;

– між актуальністю забезпечення наступності економічної освіти учнів та студентів і тим об'єктивно реальним станом, який склався у практиці цих соціальних інститутів.

Теоретичний аналіз джерельної бази дав можливість з'ясувати, що наступність як соціальне явище означає зв'язок між різними етапами розвитку суспільства, його культури, науки і школи. Сутність наступності полягає в тому, що при зміні цілого як системи зберігаються окремі його компоненти і способи організації, вона передбачає зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього, поєднання нових форм організації і способів діяльності зі старими, заміну їх досконалішими, пошук нових методів. Як педагогічний принцип, наступність визначає тісний зв'язок деяких компонентів, змісту, форм, методів навчання на різних його етапах і дозволяє осмислити вивчений матеріал на більш високому рівні, закріпити здобуті знання новими, розкрити нові зв'язки, завдяки чому збільшується якість засвоєння знань, умінь і навичок.

Цей принцип передбачає готовність випускників школи до навчання у вищому навчальному закладі, здатність до

систематичної розумової праці, що визначається інтелектуальним розвитком, засвоєнням методів самоосвіти.

Доведено, що найбільш ефективно здійснюється наступність, якщо між вищим і загальноосвітнім навчальним закладом існують прямі зв'язки, які допомагають ліквідувати прогалини в змісті освіти та структурі навчального процесу.

Осмислення результатів констатуючого експерименту, аналіз психолого-педагогічних праць дали можливість ствердити, що філософське поняття “неперервності” тісно пов'язане з поняттями “система”, “системний аналіз”. Останнім поняттям більшою мірою притаманний динамічно-функціональний підхід.

Це стало основою вироблення критеріїв, визначення рівнів оволодіння і використання спроектованих напрямків форм і методів взаємозв'язку діючої системи ”школа – ВНЗ” на основі визначених параметрів (діаграма 1).

Узагальнення результатів констатуючого експерименту дало змогу: довести ефективність запропонованої методики визначення ефективності принципу наступності у вихованні учнів загальноосвітніх шкіл і студентів ВНЗ; з'ясувати, що недооцінка принципу наступності в діяльності цих соціальних інститутів веде до зниження рівня економічної освіти учнів і студентів; обґрунтувати доцільність нових концептуальних ідей і

підходів до принципу наступності в економічній освіті цих суб'єктів.

З урахуванням результатів кореляційного аналізу напрямків, форм і методів, які впливають на дидактичне забезпечення принципу наступності, здійснювався подальший науковий пошук.

Діаграма 1

Стан здійснення наступності в економічній освіті учнів і студентів

у відсотках (кількість: викладачів – 54, вчителів – 28)

- Викладачі. Високий	- Вчителі. Середній
- Вчителі. Високий	- Викладачі. Низький
- Викладачі. Середній	- Вчителі. Низький

У **другому розділі** “Дидактичні умови реалізації наступності економічної освіти учнів і студентів” охарактеризовано концептуальні основи організаційного та методичного забезпечення дидактичного принципу наступності; розроблено програму формуючого експерименту (складає теоретико-методологічні, організаційно-педагогічні, дидактико-методичні та практично-прогностичні аспекти); розроблено дидактичну компоненту, що включає змістове

забезпечення економічної підготовки учнів і студентів, мету та цільові завдання, об'єкти – загальноосвітній і вищий педагогічний навчальні заклади, змістово-інформаційне наповнення; форми організації навчально-виховної підготовки, методичне забезпечення; доведено, що принцип наступності не буде реалізовуватися, якщо суб'єкти навчального процесу послідовно і систематично не поповнюватимуть свій економічний ресурс знань; розкрито дидактичну сутність варіативних планів, їх вплив на формування економічних суб'єктів; розроблено програму спецкурсу “Методика економічного виховання школярів”; проаналізовано педагогічне керівництво економічною освітою учнів у системі “школа – ВНЗ”, визначено його особливості, змістове, інформаційне і дидактичне наповнення; обґрунтовано модель професійної готовності як єдність цільового, мотиваційно-потребнісного, змістовно-операційного й оціночного компонентів через діяльність економіко-освітнього виробничого центру; визначено реальні напрями вдосконалення педагогічного керівництва економічним вихованням учнів через методологічний принцип наступності в системі школа – ВНЗ; розроблено методичні рекомендації для вчителів і викладачів з проблеми управлінської діяльності; скориговано окремі теми з курсу “Основи економічних знань” і навчально-виховних предметів, визначено

для них принципові положення, що стосуються управління економічною діяльністю; розроблено для класних організаторів і студентів-практикантів діагностичні карти оцінювання економічних знань учнів; прослідковано й аналітично обґрунтовано динаміку технології наступності.

До теоретико-методологічних аспектів віднесено теоретичні і методологічні семінари; до організаційно-педагогічних – участь викладачів ВНЗ у навчально-виховному процесі школи і роботі шкільних методичних об'єднань; до дидактико-методичних – організацію і методичне забезпечення факультативного курсу “Основи економічних знань”, гуртків “Ринкова економіка”, написання методичних посібників, методичних рекомендацій для студентів і вчителів, проведення дискусій із питань дидактичного змісту економічної освіти; до практично-прогностичних – вивчення, узагальнення та пропаганду досвіду економічного виховання в зазначених суспільних інститутах, розробку діагностики стану економічної підготовки майбутніх вчителів і їх постійне вдосконалення.

Доведено, що концептуально забезпечують ефективність наступності в економічному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів особистісно-орієнтовані технології.

Вони дозволяють враховувати особистісні домагання як учнів і студентів, так і викладачів, рівень можливостей суб'єктів педагогічного процесу, соціальний запит та пропозицію, активізують розвиток індивідуального стилю діяльності кожного конкретного навчально-виховного закладу. Основними критеріями такого стилю є: цілепокладання в системі діяльності закладу, технологія вибору шляху в досягненні мети та способів його реалізації, забезпечення єдності смислового поля освітньої, виховної, управлінської діяльностей колективу, динамічність соціально зумовлених та професійно значущих рішень, адекватність способу дії одержаного результату та успішної його реалізації у внутрішньому та зовнішньому виразах.

Діаграма 2

Аналіз динаміки засвоєння економічних знань через тестові випробування у відсотках (кількість: учнів – 110, студентів – 68)

Учні	Студенти
Понятійний (фактологічний)	Понятійний (фактологічний)
Репродуктивний	Репродуктивний
ий	ий
(умовно-професійний)	(умовно-професійний)
Творчий (професійний)	Творчий (професійний)

□ - експериментальна група;

■ - контрольна група.

Науково обґрунтоване використання технології наступності, реалізація її програми дали можливість прослідкувати динаміку засвоєння економічних знань через тестові завдання (діаграма 2).

Як бачимо з діаграми, рівень засвоєння елементів бази знань різко зріс у студентів на алгоритмічно-дійовому (93,7 відсотка) і репродуктивному рівнях (92,3 відсотка), а в учнів – на репродуктивному (86,4 відсотки), але низький рівень на – 3 і 4 рівнях. Однак такі результати, як підтверджує експеримент, є позитивними, бо основна маса респондентів – учні, які мають низький показник, не вивчали курсу “Основи економічних знань”, а економічні поняття і терміни черпали з навчально-виховних предметів. У процесі аналізу тестових завдань вдалося визначити етапи формування вмінь, а також їх психологічну структуру. Це, в свою чергу, стало основою для реалізації проблеми наступності, бо ґрунтовні знання та сформовані вміння мають дидактичну силу інтелектуального переходу з одного рівня освіти на більш вищий.

Одержані дані дозволяють стверджувати, що експериментальна методика виявилася ефективною для формування в економічних суб'єктів належного рівня

економічних знань. Таким чином, підтверджується більшість положень висунутої гіпотези.

Це дало можливість прийти до об'єктивного висновку про те, що базовий методологічний принцип наступності може реалізовуватися при наявності основних, визначених дисертантом і апробованих в дослідницько-експериментальній програмі, дидактичних умов.

Висновки

Теоретичний аналіз проблеми та отримані результати науково-експериментальної роботи дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Загальноосвітня і вища педагогічна школи займають особливе місце в економічній освіті молоді. На жаль, продукована в них освіта і закладена економічна підготовка не можуть поки що адекватно виявити себе в суспільному виробництві через відсутність необхідних соціально-економічних умов.

2. Встановлено, що неадекватність економічної підготовки учнівської молоді потребам суспільного розвитку підсилюється недостатнім використанням потенційних і реальних можливостей педагогічної інтеграції загальноосвітнього та вищого педагогічного навчального закладу, у яких

соціально-мобілізує роль належить дидактичному принципові наступності. Аналіз проблеми наступності засвідчив, що вона не знайшла спеціального застосування в роботах, які розглядають взаємозв'язок економічної освіти учнів і майбутніх учителів. Головна причина такого стану полягає в тому, що наукові розробки питань, які стосуються дидактичного змісту наступності та методів її здійснення, не досліджені на рівні виваженого комплексного підходу до теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки в системі “школа – ВНЗ”.

3. В основу педагогічних технологій соціально-економічної підготовки учнівської молоді покладена модель розвиваючого навчання, яка дала можливість, поряд з традиційними організаційними методами, вико-ристовувати нетрадиційні. Для останніх розроблені дидактичні проекти та методичне забезпечення, що позитивно вплинуло на вибір, аналіз і практичне застосування активних методів навчально-пізнавальної діяльності учнів та студентів, виробило основні напрями дослідницько-експериментальної роботи та дозволило з'ясувати рівень дидактичного впливу на ефективність взаємозв'язку школи – ВНЗ.

4. Результати експерименту підтвердили, що координаційним органом у розв'язанні проблеми є ВНЗ, а його

методичним центром – кафедра економічної теорії, які дали можливість: визначити основні чинники реформування шкільної економічної освіти; виробити єдині дидактичні критерії оцінки взаємозв'язку економічної освіти між учнями школи і студентами ВНЗ; сконструювати конкретні шляхи і напрями реалізації методологічного принципу наступності в системі соціальних інститутів.

5. У ході дослідження апробована цільова схема семестрово-залікової системи організації навчально-виховного процесу в школі певною мірою спроектувала організаційно-педагогічні і методично-практичні схеми ВНЗ, створила сприятливі умови для економічної освіти вчительських кадрів та учнів, а останнім значно полегшила адаптацію у вищій педагогічній школі.

6. Розроблена технологія реалізації наступності економічної освіти в системі “школа – ВНЗ”, яка ґрунтується на взаємодії та взаємозумовленості мети, змісту, форм і методів навчання у їх сукупності, спрямована на створення у педагога школи та ВНЗ комплексу спеціальних знань та вмінь.

Дослідницько-експериментальні дані переконали, що наступність як базовий методологічний принцип дидактики може здійснюватися при наявності загальних педагогічних засад, які в дисертації розглядаються на двох взаємозв'язаних рівнях:

функціонуванні ланок системи “школа – ВНЗ” та процесу навчання.

Обґрунтовані у ході дослідження форми та напрямки взаємозв’язку школи та ВНЗ, які є базовими для вдосконалення навчальних програм та планів з економічної підготовки учнівської молоді, можуть бути моделлю підвищення змістової та інформаційної ролі принципу наступності у формуванні економічного мислення.

7. Встановлено, що основними дидактичними умовами реалізації змісту наступності є: наявність системи у змісті економічної освіти загальноосвітньої та вищої педагогічної школи; вільне орієнтування викладача ВНЗ у змісті навчальних програм загальноосвітніх шкіл, в яких закладені потенційні можливості економічного виховання, ознайомлення вчителя школи з вимогами до економічної підготовки студентів; обізнаність навчальних суб’єктів (викладач – вчитель) з дидактичною системою, принципами її функціонування, особливо з методологічним принципом наступності; зміст економічних дисциплін, економічні можливості інших предметів ВНЗ і школи мають бути узгоджені та розроблені згідно з вимогами ринкової економіки; систематичне застосування форм, методів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнівської молоді; надання інформації про особливості засвоєння

навчального економічного матеріалу учнями та студентами.

Дана робота, звичайно, не вичерпує всіх сторін складної та багатоаспектної проблеми дослідження. Зокрема, потребує вивчення процес наступності в економічній освіті гуманітарних предметів загальноосвітньої і вищої педагогічних шкіл, наступності в економічній освіті предметів природничо-математичного циклу в системі “школа – ВНЗ” тощо.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Терес В.І., Шпак О.Т. У ХХІ століття із новим поглядом на економічну освіту та виховання //Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Збірник наукових праць. Випуск 4. – Львів: “СВІТ”, 1999.– С. 224-232 (авторських – 50%).

2. Терес В.І. Дидактичне забезпечення економічної освіти студентів: питання аналізу// Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. – Дрогобич: “Вимір”, 2001. – Випуск третій. – С. 205-216.

3. Терес В.І. Психологічні засади наступності в економічному вихованні учнів і студентів. // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 17.–К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – С. 246-249.

4. Терес В.І. Концептуальні засади економічної підготовки вчительських кадрів. // Педагогіка. Тернопільський державний педагогічний університет імені В.Гнатюка. – Випуск 7, 2002. – С 45-49.

5. Баб'як М.М., Терес В.І., Цибін С.Г., Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів (теоретичний аспект) Навч. посіб.– Дрогобич: “Коло”, 2002.– 120 с. (авторських – 25%).

6. Терес В.І., Шпак О.Т. Педагогічне керівництво економічним вихованням учнів. Навчально-методичний посібник.– Дрогобич: “Вимір”, 2002.–122с. (авторських 50%).

7. Терес В.І. Актуалізація ролі сім'ї в економічному вихованні учнів. // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. – Дрогобич: “Вимір”, 2000. – Випуск перший (дев'ятий). – С.140-150.

8. Скотний В.Г., Терес В.І., Шпак О.Т. Майбутньому підприємцю: Економічний тезаурус / За ред. О.Т. Шпака. – Дрогобич: “Вимір”, 1999. – 51 с. (авторських – 30%).

9. Шпак О.Т., Цибін С.Г., Городній В.М., Терес В.І. Вивчення і оцінка рівня економічної підготовки учнів: питання теорії і методики: Навч. посіб. – К.: “Четверта хвиля”, 2001– 128 с. (авторських – 25%).

10. Шпак О.Т., Терес В.І., Цибін С.Г. Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного

забезпечення: Навч. посіб. – Дрогобич: “Коло”, 2002. – 171 с. (авторських – 30%).

11. Терес В.І. Дидактичне забезпечення наступності економічного виховання учнів шкіл і студентів вищих педагогічних закладів. Методичні рекомендації. – Дрогобич: „Вимір”, 2002. – 30 с.

12. Баб’як М.М., Терес В.І., Цибін С.Г., Шпак О.Т. Аспекти управління процесом економічної підготовки педагогічних кадрів. Управління організацією: діагностика, стратегія, ефективність. // Матеріали V-ї Міжнародної науково-практичної конференції 8-9 квітня 1999. – Київ-Трускавець: КНЕУ, НТУУ, КП, ДДПУ, 1999. – С. 14-17 (авторських – 20%).

Анотації

Терес В.І. Наступність в економічній освіті учнів загальноосвітньої школи і студентів вищого педагогічного навчального закладу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2003.

У дисертації науково обґрунтовано наступність в економічній освіті учнів загальноосвітньої школи і студентів вищого педагогічного навчального закладу, розкрито соціально-орієнтовну сутність економічної освіти як однієї із складових інтелектуального потенціалу суспільства, розроблено і апробовано концепцію наступності як дидактичного принципу в контексті нової освітньої парадигми, визначено організаційно-педагогічні, дидактично-методичні і практично-прогностичні умови, які забезпечують реалізацію методологічного принципу наступності у системі “школа – ВНЗ”.

Комплексно досліджено взаємозумовленість та інтеграційні засади двох соціальних інститутів у формуванні економічних суб’єктів, їх роль, місце і значення в соціально-економічній і професійно-педагогічній діяльності.

Розглянуті класифікаційні характеристики різних груп професійних педагогічних умінь, запропоновані рівні і критерії їх сформованості, аргументовані можливості їх проектування в професійно-педагогічній підготовці майбутніх вчителів.

У дисертації розглянута готовність педагога до організації і процесуального забезпечення економічної освіти як інтегративна якість його особистісної соціально-світоглядної позиції та професійних знань, які є похідною від мети і завдань економічного виховання школярів. Розкриті переваги

блоку-модульної системи організації вивчення спецкурсу “Методика економічного виховання школярів”, а також факультативного курсу “Основи економічних знань”.

У дисертації проаналізовано педагогічну сутність керівництва економічною освітою учнів, визначено, апробовано й експериментально перевірено прикладний аспект цього процесу.

На основі результатів дослідження автором розроблені методичні рекомендації, які використовуються в практичній діяльності навчальних закладів, для вдосконалення економічної підготовки учнівської молоді.

Ключові слова: наступність, дидактичні умови, неперервність економічної освіти, моральні основи економіки, управління економічною освітою, економічна компетентність.

Терес В. И. Преемственность в экономическом образовании учеников общеобразовательной школы и студентов высшего педагогического учебного заведения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2003.

В диссертации научно обоснована преемственность

экономического образования учеников общеобразовательной школы и студентов высшего педагогического заведения, раскрывается социально-ориентационная сущность экономического образования как одной из составляющих интеллектуального потенциала общества, разработано и апробировано концепцию преемственности как дидактического принципа в контексте новой образовательной парадигмы, определено организационно-педагогические, дидактическо-методические и практично-прогностические условия, которые обеспечивают реализацию методологического принципа преемственности в системе “школа – ВУЗ”.

Комплексно исследованы взаимообусловленность и интеграционные основы двух социальных институтов в формировании экономических субъектов, их роль, место и значение в социально-экономической и профессионально-педагогической деятельности.

Рассмотрены классификационные характеристики разных групп профессиональных педагогических умений, предложены уровни и критерии их формирования, аргументированы возможности их проектирования в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей.

В диссертации рассмотрена готовность педагога к организации и профессиональному обеспечению

экономического образования как интегративного качества его личностной социально-мировоззренческой позиции и профессиональных знаний, которые представляют собой исходную цель и задачу экономического образования школьников. Раскрыты преимущества блоко-модульной системы организации изучения спецкурса “Методика экономического воспитания школьников”, а также факультативного курса “Основы экономических знаний”.

В диссертации проанализирована педагогическая сущность руководства экономическим образованием учеников, определен, апробирован и экспериментально проверен прикладной аспект этого процесса.

В работе доказано, что принцип преемственности не будет реализовываться, если субъекты учебного процесса последовательно и систематически не будут пополнять свой экономический ресурс знаний. С этой целью для экспериментальных объектов автором были разработаны и утверждены на кафедре экономической теории вариативные планы всеобуча педагогов и учеников, а также выпускников педагогических вузов.

В диссертации раскрывается дидактическая сущность этих планов, их влияние на формирование экономических субъектов через разнообразие форм и методов обучения. Преимущество в

них предоставлено активно-творческим, проблемным, поисковым методам, а выбор последних должен обеспечивать единство процессов познания, обучения и формирования умений. Автор считает, что ныне концептуально заслуживают внимания личностно-ориентированные технологии. Они помогают учитывать личностные домогательства как учеников, студентов, так и преподавателей, уровень возможностей субъектов педагогического процесса, социальный запрос и предложение, активизируют развитие индивидуального стиля деятельности каждого конкретного учебно-воспитательного учреждения. Доказано, что основными критериями такого стиля должны стать: целеполагания в системе деятельности учреждения, технология выбора пути в достижении цели и способов его реализации, обеспечение единства смыслового поля управленческой, образовательной, воспитательной деятельности коллектива, динамичность социально обусловленных и профессионально значимых решений, адекватность способа действия полученного результата и успешной его реализации во внутреннем и внешнем спросе. Сущностная их характеристика создает поле неоднозначных путей развития сложного и целостного организма – учебного заведения как самоорганизующейся системы.

На основании результатов исследований автором

разработаны методические рекомендации, которые используются в практической деятельности учебных заведений для усовершенствования экономической подготовки учащейся молодежи.

Ключевые слова: преемственность; дидактические условия; непрерывность экономического образования; моральные основы экономики; управление экономическим образованием; экономическая компетентность.

Teres V.I. Didactic conditions of continuity of economic education of pupils of Secondary Schools and Students of Pedagogical Universities. – Manuscript.

Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogy (speciality 13.00.09. Theory of Education). National M. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2003.

Didactic conditions of continuity of economic education of pupils of secondary schools as well as students of pedagogical universities are scientifically grounded, a socially oriented essence of economic education as a constituent part of the intellectual potential of the Society is elucidated, the idea of continuity as a didactic principle in the context of educational paradigm is elaborated and approbated.

Organizational and pedagogic, didactic and methodic as well as practical and prognostic conditions which implement the

methodological principle of continuity in the complex: School – Higher Educational Establishment are also onlined in the dissertation.

An all-embracing investigation is carried out to determine the interdependence and integrational basis of the two social institutions in the formation of economic subjects, their role and place in the economic and pedagogical activity.

Methodical recommendations, which can be implemented in the activity of educational establishment for the purpose of improving economic training of students are worked out on the basis of the investigation.

Key words: continuity, didactic conditions, stability of economic education, moral bases of the economy, control of economic education, economic competence.

Підписано до друку 5.08.2003р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Наклад 100 прим. Зам. 321.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво „Вимір”.
м.Дрогобич, вул.Стрийська, 28, тел.: (03244) 3-90-57